
Informe sobre la procedència de la incoació del procediment de declaració de BIC Immaterial a favor de la Romeria de la Santa Faç d'Alacant

Autor: Css. Llegat Històric i Artístic

Aprovació: Ple, 26 gener 2026

Amb data 31/07/2024, la Vicepresidència Primera i Conselleria de Cultura i Esport d'aleshores, va publicar en el DOCV núm. 9905, una resolució per la qual s'incoava expedient de declaració de Bé d'Interés Cultural Immaterial a favor de la Romeria de la Santa Faç d'Alacant.

En ser preceptiu l'informe del Consell Valencià de Cultura, com a entitat consultiva de la Generalitat, la Direcció General de Patrimoni Cultural de l'actual Conselleria d'Educació, Cultura, Universitats i Ocupació ha sol·licitat, per document datat el 03/11/2025 i amb data d'entrada en el CVC 03/11/2025, informe sobre la declaració esmentada.

1. ANTECEDENTS

La Llei 4/1998 d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, estableix en l'article 45 que seran declarats béns immaterials d'interés cultural aquelles activitats, creacions, coneixements, pràctiques, usos i tècniques que constitueixen les manifestacions més representatives i valuoses de la cultura i de les formes tradicionals dels valencians, així com les tradicions en les seues manifestacions musicals, artístiques, gastronòmiques o d'oci, i especialment aquelles que han sigut objecte de transmissió oral, i les que mantenen i potencien l'ús del valencià.

Amb data 3 de juny de 2002 es registra en el Consell Valencià de Cultura l'entrada d'un escrit firmat pel regidor de Cultura de l'Ajuntament d'Alacant, Pedro Romero Ponce, amb el següent contingut:

- a) L'autor de l'escrit informa que mitjançant Resolució de 9 d'abril de 2002 del Ple Municipal de l'Ajuntament d'Alacant, s'hi acordà a favor de la Romeria de la Santa Faç, celebració que té lloc anualment a la ciutat d'Alacant.
- b) La Resolució es va adoptar d'acord amb els informes tècnics oportuns i les instruccions emeses per la Unitat d'Etnologia del Servei de Patrimoni Arqueològic, Etnològic i Històric, favorables a la declaració com a Bé d'Interés Cultural Immaterial.
- c) L'autor de l'escrit sol·licita que el Consell Valencià de Cultura emeta un informe, com a institució consultiva prevista en l'article 7 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni cultural valencià, d'acord amb el que s'assenyala en l'article 27 de la citada llei.

En la sessió de 25 de setembre de 2002, la Comissió de Promoció Cultural del Consell Valencià de Cultura va prendre coneixement de l'escrit del regidor de Cultura de l'Ajuntament d'Alacant i el va tractar com a punt de l'orde del dia. L'informe va ser aprovat en Ple el 30 d'octubre de 2002.

2. DADES IDENTIFICATIVES

Denominació: Romeria de la Santa Faç d'Alacant (La Pelegrina).

Localització: Alacant i Sant Joan d'Alacant.

Data de realització: segon dijous després de Pasqua.

Periodicitat: anual.

Protagonistes: veïns de la ciutat d'Alacant i la comarca de l'Alacantí; Ajuntament d'Alacant; Capítol de la Catedral de Sant Nicolás.

Comitiva oficial: autoritats municipals d'Alacant, Sant Joan, i poblacions adjacents, autoritats civils i religioses.

3. DESCRIPCIÓ DEL BÉ

La romeria de la Santa Faç és una expressió cultural i religiosa, una pràctica ritual col·lectiva de llarga continuïtat, de caràcter devocional i cívic alhora, el sentit principal de la qual és l'actualització comunitària d'un relat de fe i memòria compartida entorn d'una imatge-reliquia, a la qual se li van atribuir una sèrie de successos de caràcter miraculós, i l'origen del qual es remunta a la fi del s. XV. Com a bé immaterial, és molt més que un desplaçament i un acte litúrgic, ja que es tracta d'una acció social en la qual la comunitat es reconeix, s'ordena simbòlicament i es fa visible mitjançant recorreguts, formes, paraules, música i gestos comuns que es repeteixen i es reinterpreten de generació en generació.

En conseqüència, esta romeria té un caràcter comunitari i transversal, en la qual participen tant creients com no creients, principalment veïns d'Alacant, però també de localitats vinculades a l'antiga horta i a l'entorn comarcal (Sant Joan, Mutxamel, El Campello, Sant Vicent del Raspeig, Xixona, entre altres), a més de visitants. Sense deixar de ser una celebració popular religiosa, ha evolucionat fins a consolidar-se com a festa sociocultural de gran arrelament ciutadà.

La seua estructura cultural es configura amb un conjunt de seqüències rituals encadenades (preparatiu, eixida, avançament, parades, trobada, litúrgia, fira, tancament i retorn), sostingudes per un repertori de pràctiques expressives i normatives, que constitueixen el nucli patrimonial.

En termes de valors culturals, la romeria funciona com a dispositiu d'identitat i mecanisme de cohesió, amb capacitat d'integrar diversitat de motivacions (devoció, tradició, memòria familiar, curiositat patrimonial) sense perdre una forma comuna, i amb una gran aptitud per a adaptar-se a canvis històrics mantenint la continuïtat dels seus significats essencials.

Així mateix, la romeria es caracteritza per la interdependència entre allò material i immaterial. La imatge-reliquia i els elements de suport actuen com a suports d'una pràctica viva que activa i renova el seu valor cultural. És en eixa activació periòdica d'una tradició compartida, socialment reconeguda, dotada de regles i normes internes, i de fort simbolisme, on es concentra la seua condició de bé immaterial d'interés cultural

3.1 La relíquia

La imatge de la Santa Faç que es reconeix històricament i que forma part de l'imaginari col·lectiu de la ciutat i poblacions de l'horta alacantina, es correspon amb la imatge pictogràfica de la representació del rostre de Crist, amb la imatge bizantina de la Santa Faç, amb una llàgrima en la seua galta dreta, envoltada per una creu grega roja, tancada en doble circumferència del mateix color.

El suport és una tela descrita com a lli, amb petjades que configuren un rostre i que, amb el pas del temps, han sigut remarcades amb pintura roja.

En la revisió que es va realitzar en 1889, amb motiu del IV centenari, es va consignar que el tros de tela conservat tenia una superfície aproximada de 70 cm². Va reduir la seua grandària per successius talls devocionals, la qual cosa va provocar la necessitat de resguardar-lo en un reliquiari.

Servix com al seu suport un reliquiari, en l'anvers del qual es veu la imatge de la Santa Faç i en el revers una imatge mariana.

La imatge-reliquiari es custodia en un sagrari situat en una fornícula, dins del cambril del monestir-santuari.

3.2 El cambril

A més de recinte funcional, el cambril és un espai de condensació simbòlica, associat al lloc del miracle fundacional i concebut històricament com a lloc custòdia de la imatge-reliquia. És una capella hexagonal integrada en el monestir, la construcció barroca del qual data entre 1677 i 1680. En la seua elaboració van participar l'escultor Joseph Vilanova com a autor de la talla, el daurador Pere Joan Valero i el pintor Juan Conchillos Falcó.

Els olis de Juan Conchillos Falcó (1641-1711) del cambril constitueixen un exemple clar de materialitat al servici d'allò immaterial, ja que es tracta d'un programa narratiu que representa el miracle de la llàgrima, el miracle de les tres Faços i episodis clau, vinculats a polítiques de defensa del culte i a l'afirmació pública de la Santa Faç en el context local. Més que el que està pintat, en estes imatges el que importa és la identificació ciutadana que produïxen, en fixar escenes històriques com a reforç d'una tradició oral pública i immemorial.

Els llenços tenen idèntica grandària (338 x 238 cm) i estan datats cap a 1677-1680: *Miracle de la Llàgrima*, *Predicació de fra Benito de València*, *Miracle de les tres Façs* i *Els jurats d'Alacant adorant la Santa Faç*, retrat grupal dels comitents de l'obra.

3.3 Materialitat al servici d'allò immaterial

En la Pelegrina, allò que és material no constituïx el bé en si, però sí que actua com a suport, mediació i garantia de continuïtat d'allò immaterial.

La relíquia és la representació pictogràfica del rostre de Jesucrist, observable a través del cristall anvers del reliquiari que la custòdia. Forma part d'una família tradicional d'imatges del rostre de Jesucrist, qualificades com *acheiropoietà* (no fetes per una mà humana).

La relíquia, conservada en el sagrari del cambril, no es limita a ser un objecte de devoció, sinó el centre organitzador d'una seqüència ritual d'extraordinària potència simbòlica: obertura del sagrari, extracció, trasllat sota pal·li, missa en la plaça i devoció amb tancament solemne. En este cicle, la materialitat fa possible la immaterialitat: sense l'objecte custodiat i l'acte que el mostra, la romeria perdria el seu sentit.

Un tret singular del cas alacantí és l'existència d'un sistema de claus i una custòdia institucionalitzada (dos claus a l'Ajuntament i dos en la comunitat religiosa, aportades pel capellà en nom de les monges), amb obertura realitzada prèvia autorització de l'alcalde. Esta materialitat mínima complix una funció cultural decisiva: escenifica la coproducció civcoreligiosa del ritu i convertix la custòdia en tradició pública, repetible i verificable.

3.4 Denominació

La manifestació objecte de protecció es coneix actualment, de manera preferent, com a Romeria de la Santa Faç d'Alacant, si bé la denominació La Pelegrina manté un ús tradicional, popular i oficial, especialment en l'acte d'inici celebrat en la Cocatedral de Sant Nicolás, on és la fórmula habitual en els parlaments de les autoritats eclesiàstiques i civils.

En la documentació antiga la celebració apareix denominada *processó general* o *ordenada processó* (finals del segle XV i inicis del XVI), i més avant *processó pelegrina*. La veu *romeria* és posterior i acabà imposant-se, sobretot, des de la segona mitat del segle XX, sense que per això haja desaparegut l'ús continuat de Pelegrina com a denominació de fort arrelament local.

Convé consignar, a l'efecte de rigor històric, que la relíquia, el monestir i el caseriu van ser denominats originàriament Santa Verónica / Sancta Verònica, i que la denominació Santa Faç es va generalitzar a partir del segle XVIII; en època contemporània es registra també l'ús social de Faz Divina / Faç Divina.

3.5 Comunitat portadora

La romeria és una manifestació oberta i de participació àmplia, en la qual intervenen el poble (creients i no creients) juntament amb els representants religiosos del Capítol Catedral de Sant Nicolás i l'Ajuntament d'Alacant, institució que assumix el paper predominant en l'organització i protocol de l'acte.

3.6 Origen

Per a no desviar l'atenció del motiu principal d'este informe amb una divagació molt interessant però potser massa extensa, per a conèixer l'origen i desenvolupament històric d'esta romeria, remetem a l'annex I titulat *Genealogia de la Santa Faç d'Alacant*. En este apartat, ens limitem a exposar una síntesi del simbolisme d'origen.

L'imaginari originari de la Pelegrina assenyala com a data fundacional el 17 de març de 1489, quan, en el context d'una rogació per la sequera, s'hauria produït el Miracle de la Llàgrima (la llàgrima associada al llenç), una fita entesa com a primer miracle públic i detonant del culte local.

A diferència d'altres devocions veròniques que remeten simbòlicament a la Via Dolorosa o a Jerusalem, la tradició alacantina fixa la fita fundacional en un espai concret del territori de l'horta, al costat del barranc de la Lloixa, en el mateix lloc on hui se situa el cambril del monestir-santuari. Esta dada (independentment del grau de literalitat històrica) té un fort valor simbòlic perquè situa el miracle en el paisatge quotidià de la comunitat.

El relat fundacional no es presenta com un episodi aïllat, sinó com una resposta sobrenatural a una necessitat col·lectiva (pluja) i, per tant, com a origen d'una religió cívica, ja que la ciutat i la seua horta es reconeixen com a comunitat quan s'unixen per a demanar auxili. Esta lògica explica que, segons la tradició i els cronistes, després del prodigi els regidors i capítol promogueren l'edificació d'un espai de devoció pública en el mateix lloc, consolidant l'eix simbòlic miracle → santuari → peregrinació.

En la memòria devocional local, el miracle del 17 de març es veu reforçat per altres episodis prodigiosos en dies posteriors, que operen com a confirmació del primer fet i com a mecanisme de legitimació pública del culte.

Un component rellevant del simbolisme d'origen és la inserció de la Santa Faç alacantina en una geografia devocional comparativa: Roma, Jaén i Alacant. Este motiu funciona com a llenguatge de prestigi religiós i d'encaix d'Alacant en un mapa europeu del Sant Rostre.

4. MARC ESPACIAL

La romeria de la Santa Faç es desplega sobre un sistema espacial continu que articula, en forma de corredor ritual, la ciutat d'Alacant i el seu entorn immediat. El seu itinerari és un paisatge cultural en moviment, compost per llocs emblemàtics, trams de trànsit i llindars simbòlics que adquirixen, mitjançant la participació col·lectiva, una lectura específica, distinta del seu ús quotidià.

En termes territorials, el marc espacial integra un inici urbà, un corredor de desplaçament urbà-periurbà i una destinació d'alta densitat simbòlica en l'antiga horta alacantina. Pel mig, se situen llocs emblemàtics en els quals es mescla el sentit devocional, històric i cultural, jalonat amb béns immobles i elements catalogats (BIC, BRL i altres). Des de 1947 existix un viacrucis vinculat a l'itinerari.

En l'actualitat, el monestir-santuari forma un xicotet nucli urbà que constituïx una pedania que forma part del terme municipal de la ciutat d'Alacant. En 1989, amb motiu del V centenari, es va instal·lar en l'entrada del caseriu el Monument a la Santa Faç, de l'escultor Arcadi Blasco.

4.1 Itinerari i horari

L'itinerari és un trajecte ritualitzat d'alta intensitat social, en el qual el recorregut físic és superat per l'experiència col·lectiva. S'inicia en el centre de la ciutat d'Alacant, des de la Catedral de Sant Nicolás, i recorre els set quilòmetres de distància que hi ha fins al monestir-santuari de la Santa Faç.

- Des de les 6.00 hores, es realitza el repartiment de canyes de romer en la Catedral de Sant Nicolás i en l'Ajuntament d'Alacant.
- 8.00 hores: inici de la Pelegrina oficial des del presbiteri de la catedral, després del mandat de l'alcalde.
- 8.15 hores: la Pelegrina oficial ix per la Porta Negra del temple acompanyant la rèplica de la Santa Faç.
- 10.00 hores, aproximadament, arribada al monestir de la Santa Faç. Durant el recorregut la Pelegrina oficial es deté en la Paradeta Municipal, instal·lada en l'eixida del Complex Vistahermosa.
- 10.30 hores, aproximadament, cerimònia d'obertura del sagrari en el cambril per a extraure la relíquia, seguint normes i protocols centenaris.
 - Els representants de l'Ajuntament d'Alacant porten dos de les quatre claus que obrin el sagrari; les altres dos les aporta el capellà-rector del monestir. L'obertura es realitza prèvia autorització de l'alcalde. La relíquia s'entrega a l'eclesiàstic de major rang, que sol ser el bisbe diocesà.
- Trasllat de la relíquia, sota pal·li, a l'altar instal·lat en la plaça Luis Floguietti, escortada per dos cavallers custodis triats per l'Ajuntament.

- Trobada de la relíquia amb la imatge de la Santa Dona Verònica, a coll dels portants de la confraria santjoanera, que realitza tres reverències.
- Celebració de la missa de campanya en la plaça de Luis Floglietti, amb actuació de la Coral Tabaquera Alacantina en la part musical de la celebració eucarística. Presidix la cerimònia el bisbe o l'eclesiàstic de més rang que es trobe present, acompanyat del rector de Sant Joan Baptista de Sant Joan d'Alacant, el capellà-rector del Monestir de la Santa Faç i el degà de la Catedral de Sant Nicolás.
- 11.30 hores, finalitzada la missa, devolució de la relíquia al seu cambril, on es procedirà al tancament del sagrari on es custodia.

5. MARC TEMPORAL

La romeria de la Santa Faç s'inscriu en un règim temporal cíclic, anual i mòbil, definit pel seu ancoratge al calendari litúrgic.

La celebració varia entre els mesos d'abril i maig, perquè depén del cicle pasqual. Es realitza tradicionalment el segon dijous de Pasqua, descrit també com el segon dijous després de Dijous Sant o el dijous immediat posterior a la *Dominica in albis* (segon diumenge de Pasqua).

Encara que la romeria es realitza en una jornada principal, des de fa anys s'ha ampliat el temps social de trobada, convivència i celebració en el lloc devocional i el seu entorn (on s'instal·la una fira temporal) durant el cap de setmana següent.

Hi ha registrades algunes excepcions en les quals no es va celebrar la romeria per causes insuperables, quasi sempre relatives a pandèmies: 1832, 1854, 1855, 1865, 1885, 2020 i 2021. També per motius bèl·lics, com en els anys de la Guerra Civil (1936-1939).

6. PERSONATGES

Els personatges en la Romeria de la Santa Faç han d'entendre's com a papers rituals i socials, uns formalitzats per protocols i altres de caràcter consuetudinari.

6.1 La comunitat romera

Els pelegrins constitueixen sens dubte la part més nombrosa, representativa i autèntica de la Romeria de la Santa Faç. La seua participació es produïx de manera individual, familiar o en grups d'amics o veïns.

6.2 Representació cívica

La comitiva oficial formada per autoritats civils i representacions institucionals és hereua d'aquell grup de jurats alacantins que van promoure la peregrinació a l'origen.

A més de la persona que ostenta l'Alcaldia, són figures rellevants els regidors síndics designats per a obrir el cambril de la relíquia i els cavallers custodis, que acompanyen la relíquia des de la seua extracció del cambril fins al seu retorn.

6.3 Autoritat eclesiàstica celebrant i comitiva religiosa

El bisbe de la diòcesi Orihuela-Alacant presidix els actes litúrgics principals i, acompanyat per representants del patronat, realitza el trasllat de la relíquia a l'espai de celebració.

El Capítol de la Catedral de Sant Nicolás és l'actor clau en el marc cerimonial i en l'articulació de l'eixida i la recepció institucional.

6.4 Custòdia religiosa del lloc i de la relíquia

Actualment, la comunitat monàstica que custodia el monestir-santuari i, per tant, la relíquia de la Santa Faç, és la de les Monges Canongesses Regulars Lateranenses de Sant Agustí, conegudes localment com a Monges de la Sang.

La priora i el capellà del monestir intervenen en els actes d'obertura i en la gestió litúrgica i devocional, on s'inclou la custòdia de claus i l'acompanyament cerimonial.

7. INDUMENTÀRIA

La indumentària associada a la Romeria de la Santa Faç no constituïx una obligació formal per a participar, però sí que funciona com un codi de reconeixement, un marcador de pertinença àmpliament compartit, que té capacitat de produir comunitat visible.

El binomi brusa negra i el mocador al coll en blanc i blau constituïx l'element més característic del vestit de romer. Al costat del mocador bicolor de la ciutat, és freqüent la referència al mocador de quadres, popularment associat al disseny d'herbes, i amb els mateixos colors.

El complement tradicional és la canya de romer, al qual s'ha unit més recentment el barret.

8. SUPORT INSTITUCIONAL

El suport institucional s'articula com un model mixt eclesiàstic-civil, en el qual concorren, de manera coordinada, custòdia religiosa, cerimonial protocol·lari i gestió municipal i supramunicipal.

La custòdia material i devocional de la relíquia, com ja ha quedat dit, és a càrrec del monestir de la Santa Faç, mentre que el capítol eclesiàstic de la catedral participa en els actes oficials.

El papa Benet XVI va concedir en 2011 una indulgència plenària (per un decret vàlid per set anys), en la solemnitat litúrgica de la Santa Faç del 17 de març. Dos anys després, va concedir l'Any Jubilar de la Santa Faç per coincidir el 17 de març en diumenge. En 2018, el papa Francesc va concedir el privilegi de celebrar any jubilar *in perpetuum*, en els anys en què el 17 de març coincidisca en diumenge.

L'Ajuntament d'Alacant s'encarrega de coordinar l'organització de la romeria (en la qual participen àrees municipals de seguretat, mobilitat, transport públic, neteja i emergències) i designa dos edils síndics que intervenen en el protocol d'extracció i retorn de la relíquia al lloc de custòdia. A més, encapçala la romeria oficial.

A més de la Policia Local, la seguretat, emergències i assistència sanitària compten amb personal provinent de la Policia Nacional, Guàrdia Civil, Protecció Civil, SPEIS (bombers), Creu Roja i DyA. En el caseriu i accessos s'establix un Centre de Coordinació conjunt.

Per a garantir la mobilitat, trànsit i transport públic, es duen a terme talls i desviaments de trànsit d'ampli abast, així com la conversió temporal de carrils en espai per als vianants, amb regulació des de matinada fins a mitjanit.

9. ASPECTES SOCIALMENT RELLEVANTS

La magnitud de la participació en la romeria anual és un referent de projecció exterior per a la ciutat d'Alacant i la seua comarca. En 2025 s'ha calculat esta participació per dalt de les 350.000 persones.

La seua funció de cohesió social es cristal·litza amb la pràctica compartida de caminar junts, estada a l'entorn del monestir, l'entrada al monestir i visita al cambril, menjar a l'aire lliure on el compartir es torna un acte ritual i, sobretot, la visita a la fira temporal.

9.1 La fira

La fira temporal associada a la Romeria de la Santa Faç és el gran complement profà i de sociabilitat de La Pelegrina. És un espai festiu repartit als voltants del monestir-santuari, en els termes municipals d'Alacant i Sant Joan d'Alacant, amb llocs de venda ambulant, artesanía, alimentació i atraccions.

Compartir esta fira popular territori de dos municipis implica una organització entre els dos ajuntaments. En 2024, mentre a Sant Joan es van autoritzar 120 llocs, en la part del caseriu situada en terme d'Alacant (Plaça Luis Foglietti i carrers adjacents) es van autoritzar nou llocs.

Malgrat la seua evolució, persisteixen elements de venda en els llocs que remetien al seu origen com a mercat vinculat a la peregrinació:

- *Terrisseria i ceràmica d'Agost*, que durant dècades han generat una de les estampes més recognoscibles de la fira.
- *Productes alimentaris tradicionals* torrons de Xixona, dàtils d'Elx, canya de sucre, purets de caramel, regalússia i dolços diversos.
- *Objectes devocionals* i llocs vinculats al mateix monestir.

10. NIVELL ACTUAL DE PROTECCIÓ

En el *Pla Especial de Protecció i Reforma Interior* (PEPRI) de Santa Faç (*Catàleg de Proteccions de l'Ajuntament d'Alacant*), la Romeria anual de la Santa Faç figura expressament catalogada amb Protecció integral, que abasta la protecció del nucli històric/paisatge i d'elements directament vinculats, reforçant la lectura territorial i d'entorn del fet cultural.

Este catàleg identifica afeccions per l'entorn de protecció de la Torre de Santa Faç (BIC) i del Monestir (BRL) en l'àmbit del caseriu, la qual cosa consolida un cinturó de protecció sobre els suports físics més directament lligats a la romeria.

Declarada festa local de la ciutat d'Alacant, el 27 d'abril de 2022 un acord plenari municipal va sol·licitar la declaració com a Festa d'Interés Turístic Autonòmic.

11. ASPECTES I METODOLOGIA DE TRANSMISSIÓ

La Pelegrina integra la devoció i el relat fundacional, la participació compartida i la sociabilitat dels romers.

La seua transmissió principal és informal i intergeneracional (memòria oral), ja que es produïx en l'àmbit familiar i veïnal, predominant l'aprenentatge per experiència.

Des de fa uns anys (2014), se celebra en jornades prèvies la Pelegrina Escolar, organitzada pel Bisbat en col·laboració amb l'Ajuntament d'Alacant perquè xiquets i jóvens coneguen la tradició, amb participació de milers d'escolars (més de 3.400 en 2024).

Com a reforç de la transmissió viscuda, la difusió mediàtica i municipal amplifica coneixements pràctics i contribuïx al fet que nous participants s'incorporen amb referències comunes.

12. ACCIONS DE SALVAGUARDA

Les accions de salvaguarda s'orienten a garantir la viabilitat de la romeria, conforme amb l'enfocament habitual de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial: identificació, documentació, investigació, preservació/protecció, promoció/valorització, transmissió i revitalització.

12.1 Identificació, documentació i arxiu

- *Inventari actualitzat* d'agents, parades, repertoris (música, oralitat, gastronomia), itinerari i punts significatius.
- *Programa de documentació etnogràfica*: entrevistes (romers, penitents, confraries, voluntariat, comerciants, veïns del caseriu), registre audiovisual i memòria oral.
- *Arxiu digital públic* amb criteris de preservació i permisos, recolzat sobre fons municipals ja existents i la seua continuïtat anual.

12.2 Transmissió i educació patrimonial

- *Unitats didàctiques* i materials per a centres educatius (història, símbols, normes de convivència, respecte a l'entorn).
- *Formació específica* per a portadors clau (voluntariat, protecció civil, personal municipal, informadors) amb enfocament de patrimoni viu i mediació cultural.
- *Tallers intergeneracionals* com a transmissió pràctica.

12.3 Governança i participació

- *Òrgan o mesa de salvaguarda* amb representació municipal, eclesiàstica, associativa i tècnica per a validar mesures, canalitzar participació i coordinar calendaris i avaluació.
- *Protocol de consulta* prèvia davant de canvis rellevants, per evitar decisions unilaterals que alteren el sentit comunitari.

12.4 Gestió de la massificació, seguretat i convivència

Mesures ja consolidades com a salvaguarda operativa, a reforçar amb avaluació anual.

- Dispositius de seguretat, trànsit i emergències.
- Transport públic reforçat per a reduir pressió ambiental i col·lapse viari.
- Reforç de neteja i residus com a condició de sostenibilitat social i ambiental.

12.5 Ordenació de la fira i control de la comercialització

- *Regulació de la venda no sedentària*.
- *Codi de bones pràctiques* per a publicitat i activitats comercials, evitant la banalització i l'ocupació invasiva de l'itinerari i espais simbòlics.

12.6 Protecció de l'itinerari i dels béns materials associats

- *Conservació i manteniment* de les fites patrimonials vinculades (BIC, BRL i béns catalogats) i de la intervisibilitat del paisatge cultural associat al recorregut.
- *Restauració prioritària* de trams i elements vulnerables del camí tradicional i senyalística interpretativa no intrusiva.

12.7 Adequació d'espais d'estada i servicis

- Habilitació d'espais *públics d'estada* per a absorbir afluència, com a mesura expressament prevista en el planejament del caseriu per a donar servici en dies de romeria i millorar l'ús la resta de l'any.
- *Punts d'aigua, lavabos, assistència* i accessibilitat universal (rampes, itineraris alternatius).

12.8 Finançament, avaluació i millora contínua

- *Pla anual d'avaluació.*
- *Captació d'ajudes* per a documentació, transmissió i difusió.

13. CONSIDERACIONS

1. La Romeria de la Santa Faç (La Pelegrina) constituïx una **manifestació religiosa i cultural viva** de naturalesa immaterial, sostinguda per una comunitat portadora àmplia i transversal, la continuïtat de la qual es fonamenta en la repetició anual del camí, la convivència ritual i la centralitat simbòlica del monestir-santuari.
2. El seu valor patrimonial s'acredita per l'antiguitat i **permanència** de la tradició, per la seua capacitat d'adaptació sense pèrdua del nucli de significats, i per la seua condició de **ritu identitari** que articula memòria col·lectiva i pertinença alacantina.
3. La Pelegrina presenta una alta **densitat etnològica**: seqüència ritual complexa, símbols del pelegrí, música i sociabilitat, així com una arquitectura de governança singular (model civcoreligiós amb custòdia ritualitzada), elements que justifiquen la seua protecció com a bé immaterial representatiu.
4. El diagnòstic posa en relleu riscos propis d'una tradició massiva: **desvirtuació per massificació**, errors de divulgació històrica, pèrdua de fites de l'itinerari i degradació del paisatge cultural, així com descontextualització de la fira. Estos riscos no qüestionen el valor del bé; reforcen la necessitat d'un marc de salvaguarda actiu.
5. La incoació administrativa ja estableix mesures de protecció (documentació científica, preservació de testimoniatges, transmissió, control de canvis i gestió compartida), que han de concretar-se mitjançant un **Pla de Salvaguarda operatiu**, amb accions verificables, responsables definits i indicadors d'avaluació anual.

14. CONCLUSIONS

En conseqüència, i a la vista del conjunt de valors acreditats i de les mesures proposades, procedix sostindre per part del Consell Valencià de Cultura una **declaració favorable** a la declaració de la Romeria de la Santa Faç d'Alacant com a **Bé d'Interés Cultural Immaterial**, per la seua representativitat, continuïtat, arrelament comunitari i significació identitària, així com per la necessitat de garantir la seua preservació i transmissió en condicions d'autenticitat cultural i convivència.

ANNEX I

Genealogia de la Santa Faç d'Alacant

En este annex s'oferix un marc historicocultural per a comprendre què significa, en la història cristiana, una Santa Faç com a imatge-reliquia (sovint dita *acheiropoieta*, 'no feta per mà humana') i com confluïxen dos grans línies (oriental i occidental) que, malgrat nàixer en contextos distints, acaben compartint funcions de legitimació de la imatge, taumatúrgia, protecció cívica, peregrinació i ostensió.

Després, i més específicament, narrarem la història de la Santa Faç d'Alacant, la cronologia de la qual ens ajudarà a comprendre millor la seua situació actual.

Genealogia oriental

En l'orient cristià, el model més influent del Rostre de Crist o Santa Faç és el del *Mandyllion* d'Edessa, imatge custodiada en la capella palatina entre les *reliquies autèntiques* de la vida de Jesús i associada a la llegenda del rei Abgar V.

Segons ens ha arribat a través d'Eusebio de Cesàrea i tres fragments textuais siríacs coneguts com *La llegenda d'Adaï*, en esta ciutat del nord de Síria, el rei Abgar, contemporani de Jesucrist, patia una malaltia incurable. Coneixedor de les sanacions realitzades per Jesucrist, Abgar va enviar l'any 32 d. C. el seu deixeble Ananías, arxiver i pintor, perquè el convencera per acudir a Edessa per a sanar-lo. Jesús va desestimar la proposta pel fet que la seua crucifixió ja era imminent, però va prendre en consideració el seu acte de fe i li va respondre amb una carta manuscrita enviada per mitjà del seu deixeble Tadeo. Abgar va sanar en llegir la carta.

Un segle més tard, apareix una segona versió, segons la qual Jesucrist va entregar a Tadeo tant la carta com un retrat seu perquè el portara a Edessa.

Una altra versió dels segles VI i VII assegura que del *Mandyllion* emanava una llum tan brillant que era insostenible per a l'ull humà. Només veure-la, el rei Abgar va sanar a l'instant. A causa de les curacions atribuïdes i a la sensació de protecció, la imatge va ser adoptada com una salvaguarda de la ciutat i, després, com a símbol del poder polític.

El *Mandyllion* va ser considerat *acheiropoieta* per creure's realitzat pel mateix Jesucrist en posar en contacte el seu rostre amb una tela que va col·locar sobre la seua faç. La categoria d'*acheiropoieta* va sorgir com a resposta a la tensió bíblica contra les imatges i es va convertir en un argument a favor de la seua veneració.

En els segles VIII i IX es va produir una aferrissada disputa entre els contraris d'adorar a imatges, els iconoclastes (entre els quals estaven alguns Pares de l'Església, com sant Agustí) i els partidaris de la seua adoració (iconodulia). Van acabar guanyant els partidaris de l'adoració, ja que la teoria del *transitus* promulgada per sant Basilio de Cesàrea (segons la qual el culte a la imatge passa al seu prototip) i la de Teodoro Estudita (de la mateixa manera que Déu es va fer home, també es va fer imatge per mitjà de la matèria terrenal del llenç, basant-se en el dogma de l'encarnació i en la seua doble naturalesa divina i humana) van

acabar imposant-se. Esta transmissió sagrada de la imatge original a les seues còpies va justificar la presència d'icones i imatges en els cultes cristians.

Amb l'ocupació musulmana d'Edessa, l'any 944 el *Mandylion* va ser traslladat a Constantinoble, sent rebut solemnement amb processó i establiment de festa anual, i transformant-lo en signe de legitimitat i protecció de l'imperi bizantí. Allí va romandre fins al segle XIII, quan es va perdre el seu rastre al voltant de 1204 a Roma o París, després del saqueig de la capital bizantina. Més tard passaria al Vaticà.

D'este retrat ideal s'arreglegarien posteriorment nombroses còpies.

Genealogia occidental

Davant de les llegendes orientals vinculades a Abgar, a Occident el correlat va ser el tros de tela de la Verònica, l'eix cultural de la qual es fixa en l'àmbit vaticà, amb un règim d'ostensió i peregrinació de gran impacte medieval. Per a la majoria d'investigadors, esta llegenda occidental és una adaptació de l'oriental.

El significat de la paraula Verònica és *vera icon* (imatge verdadera). No obstant això, el terme ha sigut confós al llarg de la història fins als nostres dies, associant-lo a una de les dones amb les quals Jesucrist es va trobar en el seu viacrucis camí del calvari.

El testimoni més antic d'una Verònica associada a un rostre miraculós se situa en la família apòcrifa llatina del *Cura sanitatis Tiberii*, un breu text llegendari que, compost entre els segles V i VII, compta com l'emperador malalt es cura per mediació d'una imatge del rostre de Crist que Verònica porta a Roma. Este text s'agrupa entre els apòcrifs del Nou Testament com l'*Evangelium de Nicodemo* o *Fets de Pilat (Acta Pilati)*, escrit a mitjan segle IV, en el qual s'esmenta una dona anomenada Verònica, a qui identifica com la Hemorroïssa que va protagonitzar un dels miracles curatius en sanar de la seua malaltia amb només fregar la túnica de Crist.

Una altra versió del segle V difosa per Macario Magnés va considerar la Verònica com Berenice, princesa d'Edessa, i en una altra llegenda es creu que Berenice i la citada Hemorroïssa eren la mateixa persona.

Prop de 1210, Gervasio de Tíbury, en la seua obra *Imperialia*, esmenta la imatge de la Verònica conservada a Roma, ja consolidada com a relíquia sagrada. En este relat, la Hemorroïssa que habitava a Jerusalem i que va sanar de la seua malaltia que tenia des de feia dotze anys en tocar les vestidures de Jesucrist, és assenyalada com la responsable de l'episodi de la neteja del rostre d'este durant el seu viacrucis, la imatge pintada del qual en una taula guardava a sa casa. L'emperador Tiberi, afligit de lepra i coneixent l'existència d'esta imatge, va enviar el seu amic Volusiano a Jerusalem, qui la va incautar i la va portar a Roma. Només veure-la, l'emperador va sanar i, a partir d'aleshores, va passar a ser custodiada a Roma. Amb esta llegenda es fixa la correlació Roma-imatge-curació-autoritat pública.

Els nexes d'unió entre esta llegenda i la del rei Abgar són evidents. Les dos imatges es van convertir en salvaguarda dels seus respectius territoris. No obstant això, durant la consolidació a Roma de la imatge-relíquia en els segles XII i XIII, es va produir una inversió decisiva: Verònica (*Vera icon*) va passar a ser el nom propi d'una dona, la santa portadora d'una imatge taumatúrgica.

A partir del papat de Celestí III (1191-1198), la Verònica es va guardar en la part alta d'un cimbori de sis columnes, que també feia de tresor enreixat com d'escenari, encara que fins a poc després de l'any 1200 no es parlaria d'una imatge en el teixit o tros tela.

Ja en els segles XIII i XIV, la pietat narrativa fixa l'escena hui més coneguda: la dona compassiva eixuga el rostre de Jesucrist camí del Calvari i queda impresa la faç.

Es tracta d'un desenvolupament devocional tardà, però d'enorme eficàcia cultural perquè convertix la imatge-reliquia en episodi de la Passió i facilita la seua circulació en literatura, gravats, insígnies i arts visuals europees.

La Faç de la Verònica presenta algunes variants respecte al retrat d'Edessa, com la corona d'espines i taques de sang en el rostre que rajava de les ferides, amb gest de dolor, cabell llarg i barba partida.

La Santa Faç de Laon és una d'estes còpies que sorgixen de manera posterior seguint el model de l'original custodiat al Vaticà. Realitzada en 1249 per orde d'Urbà IV (1261-1264), la va enviar a Laon, a petició de la seua germana Sibil·la, monja cistercenca en el monestir de Montreuil-les-Dames. Va rebre culte a França i fins i tot a Flandes. Des de 1795 va passar a rebre culte a l'església de La nostra Senyora de Laon.

El pelegrinatge a Roma va afavorir la circulació de còpies de la imatge-reliquia pel Mediterrani cristià. Amb elles es va contribuir a fixar el Rostre diví, *com ha de veure's*, com a prototip oficial. L'autoritat de la imatge es va construir mitjançant ostentacions reglades, processons i memòria pública de miracles.

En la Península Ibèrica, la recepció d'estes tradicions s'articula amb freqüència mitjançant la idea de pertànyer a una família de Santes Façs (còpies, plecs, derivacions), on allò decisiu no és només la prova material, sinó la institucionalització del culte i la seua eficàcia social (protecció, benedicció, identitat).

Historial cronològic

- c 30 d. C.
 - En els evangelis canònics apareix la curació d'una dona amb flux de sang (dotze anys) que toca el mantell de Jesús (Mc 5,25-34; Mt 9,20-22; Lc 8,43-48).
 - La dona és anònima i no hi ha cap episodi en els relats canònics de la Passió on una dona netege el rostre de Jesús i quede impresa la seua imatge. Per tant, el gest de la Verònica (VI estació del Viacrucis) és extrabíblic en la seua forma clàssica.
- c. 313-325.
 - Eusebio de Cesàrea, historiador de l'Església, en *Història Eclesiàstica* VII,18, arreplega una tradició local de Paneas: allí es mostrava la casa de la dona curada del flux de sang i un monument/estàtua relacionat amb el miracle; Eusebio afirma haver vist el conjunt en el seu temps.
 - No nomena Verónica, però serà un punt de suport per a identificacions posteriors: la dona anònima de l'evangeli → l'Hemorroïssa → Berenice/Verònica en tradicions ulteriors.
- Finals del IV-V.

- Naix Verònica-personatge amb la tradició apòcrifa *Cicle de Pilat*, vinculada a l'Hemorroïssa de l'evangeli (però no a la VI estació encara).
 - En les *Actes de Pilat / Evangeli de Nicodem*, durant l'escena del juí, apareix una dona que declara haver sigut curada del flux de sang; en algunes formes textuais se'n diu Bernice/Berenice i en altres Verònica.
 - Bernice/Berenice (forma grega) i Verònica (formes llatines/occidentals) circulen com a equivalents en la tradició manuscrita.
- Segle VIII.
 - Apareix el primer testimoniatge textual de Verònica com a posseïdora d'una imatge de Crist.
 - La llegenda de l'apòcrif llatí *Cura sanitatis Tiberii* (*La curació de Tiberi*) compta com l'emperador malalt desitja veure a Jesús; un enviat descobreix que Jesús va ser executat; aleshores apareix Verònica portant una imatge/tros de tela amb el rostre de Crist, que obra la curació de l'emperador. És el testimoniatge textual més antic de la llegenda de la imatge de la Verònica.
 - El relat situa la imatge a Roma i com a miraculosa, però encara no ofereix l'escena devocional tardana d'eixugar el rostre en el camí del Calvari.
- Segles VIII-XI.
 - Proliferació de la imatge en l'Alta Edat mitjana, amb l'aparició d'altres apòcrifs, que servixen per a imposar a Occident la idea de Verònica com a pont entre Jerusalem i Roma, fonamentant una relíquia del rostre.
 - *Vindicta Salvatoris* (*Evangeli de la Venjança del Salvador*) i *Mors Pilati* (*Mort de Pilat*) són dos exemples de textos apòcrifs en els quals apareix Verònica amb una imatge del rostre amb poder taumatúrgic.
- Segles XII-XIII.
 - Consolidació a Roma de la fama de la relíquia *vera icon* (imatge verdadera), que acaba lexicalitzant-se com a Verònica i l'ús popular la va transformar en nom propi.
 - El pontificat d'Innocenci III (1198-1216) impulsa la Verònica romana com a focus de peregrinació i la seua rellevància es projecta fins al Jubileu de 1300. La litúrgia medieval reflectix esta cristal·lització.
 - Sorgix una inversió decisiva: Verònica designa la imatge/relíquia i es reinterpreta com una dona històrica que la va produir i portar.
- Segles XIII-XIV.
 - La Verònica del Calvari entra en la devoció narrativa:
 - En la literatura devocional tardomedieval es fixa l'escena hui famosa: una dona compassiva ofereix un tros de tela a Jesús camí del Calvari i queda impresa la faç. Esta escena es torna part de l'imaginari de la Passió a Occident i s'integra en pràctiques com el víacrucis (encara que la seua estandardització completa és posterior).

- La Seu Vaticana, en presentar la VI estació del viacrucis (*Verónica eixuga el rostre de Jesús*), reconeix explícitament la identificació de Verònica-Berenice segons la tradició grega, i reflectix precisament la confluència de línies (Hemorroïssa/Berenice + episodi devocional occidental).
- Edat Moderna cap avant.
 - Expansió iconogràfica:
 - La Verònica es convertix en un tipus visual europeu (santa sostenint el tros de tela amb el rostre de Crist), multiplicat en gravats, pintura, insígnies de pelegrí, etc.
 - Dos tradicions s'han fusionat amb la Verònica de la VI estació: una tradició apòcrifa-romana d'imatge taumatúrgica (Verònica=*vera icon*) i una identificació amb la dona curada dels evangelis (Verònica=Hemorroïssa).

Santa Faç d'Alacant

Dins de la tradició de la Verònica, la Santa Faç alacantina pertany a una família que funciona com a geografia devocional comparativa: Roma, Jaén, Alacant. Procedents d'un tros de tela tres voltes doblegada, té triple localització. Són les tres Santes Façs reconegudes per l'Església. Però, a diferència de Roma i Jaén, la d'Alacant va deixar en segon pla la figura de santa Verònica, per a donar tot el protagonisme al llenç i els seus miracles locals.

Este fenomen de memòria cristiana i devocional local consta del complex tradicional: santuari-monestir i romeria periòdica. És el patró típic de la religiositat urbana tardomedieval: relíquia + miracle fundacional + santuari + romeria, amb enorme potència identitària local.

El seu culte s'ha afirmat pel que s'ha escoltat per tradició pública i immemorial, heretada de pares a fills. Si bé, com sol passar amb esta mena de tradicions, el relat popular s'ha imposat als fets històrics i la falta de documentació, i s'han emplenat els espais buits per falta de documentació amb successos llegendaris que són assumits amb el temps. Així, el relat tradicional se superposa a la veritat històrica.

Els cronistes alacantins més antics, inspirats en la transmissió oral més que en fonts històriques, van pretendre identificar la Santa Faç d'Alacant amb la de Jerusalem. Segles després de la seua arribada a Roma, segons estes versions, la imatge-relíquia, convertida ja en el tros de la tela verònic, va ser prestada pel papa Sixt IV a la seua ciutat natal, Venècia, en 1483, perquè cessara l'epidèmia de pesta que l'estava assolant. Quan va ser retornada per un cardenal, es va trobar que el pontífex havia mort i se la va quedar, fins que un any més tard li la va entregar a mossén Pere de Mena, cura de Sant Joan d'Alacant, que es trobava allí de pelegrinatge, i que se la va emportar.

Pere de Mena la va guardar en una arca que tenia en la seua parròquia, la qual cosa demostraria l'escàs valor que li va donar, segurament perquè eren moltes les còpies d'icones orientals que circulaven en aquells moments. Això explicaria també la facilitat amb què el cardenal es va desprendre d'una suposada relíquia valuosa, entregant-li-la a un humil rector de poble. Una altra possibilitat, més probable, és que el capellà adquirira una còpia de la Santa

Faç del Vaticà (amb la qual l'alacantina guarda una gran similitud), per a portar-li-la a la seua parròquia.

Esta arribada a Alacant del llenç es va produir en un context d'importació d'icones conegudes com *acheiropoieta*, procedents de Venècia, on hi ha constància que, des del segle XIII i fins al XVII, s'acumulaven gran quantitat d'imatges importades d'Orient fins que Creta va caure en mans dels turcs. Eren rèpliques de venerables originals de temps antics i adornades de llegendes, molt ambicionades per rectors i bisbes, ja que, en el moment que una icona oriental apareixia en un determinat territori, es legitimava el culte cap a este. El procés sempre era el mateix: garantir la procedència i el mode com havia sigut adquirit, per a convertir-los després en origen de miracles (demostrant legitimació amb la falsificació de documents si calguera). Hi ha nombrosos exemples de l'arribada d'estes icones de suposada procedència oriental i de Terra Santa a la costa mediterrània espanyola, com la Verònica de Crist de Llutxent, que vessava llàgrimes cada vegada que anava a produir-se una tragèdia, arribada en el segle XV, contemporània per tant de la Santa Faç de Jaén.

La primera al·lusió documental que tenim de la Santa Faç d'Alacant la trobem en la *Real Cèdula del rei Ferran* de 1496. Quant al seu origen, la versió més antiga es compta en la *Crònica de Viciano* (1546), on s'esmenta a Pere de Mena com a portador de la relíquia des de Roma.

Un segle més tard, Vicente Bendicho exposa una versió més detallada: Pere de Mena havia conegut a Alacant un cardenal que marxava a Roma, on torna a trobar-lo anys més tard, quan el sacerdot va anar en peregrinació a la Santa Seu. Allí el cardenal (a qui alguns investigadors identifiquen amb Rodrigo de Borja, en aquell temps bisbe de Cartagena -de la qual depenia la parròquia de Sant Joan d'Alacant- i futur papa Alexandre VI) li va entregar com a regal la relíquia, explicant-li que havia sigut prestada a Venècia, per a acabar amb una epidèmia, per Sixt IV, a qui li l'havien entregada els fills de l'últim emperador bizantí, Constantí XI Paleòlogo, quan es van refugiar a Roma. En ser retornada de Venècia, el papa havia mort i el cardenal se l'havia quedada. De retorn a la seua parròquia de Sant Joan d'Alacant, com déiem, el sacerdot va guardar la relíquia en un bagul, sota les seues vestimentes, però, cada vegada que l'obria, apareixia damunt, un fet que demostrava, a ulls del pare Mena, que desitjava ser exposada públicament. Esta versió va ser acceptada i mantinguda pels cronistes posteriors.

Miracle de la Llàgrima

El 10 de març de 1489, a iniciativa del rector de Sant Joan d'Alacant, es va realitzar una rogació perquè ploguera. La processó va partir de la parròquia d'este lloc amb destinació a l'antiga ermita on es venerava la imatge de la Mare de Déu dels Àngels, en el paratge anomenat Pla del Bon Repòs, a extramurs d'Alacant, on hi havia, des de 1440, una comunitat de frares franciscans i el monestir de Santa Maria de Gràcia. Els processionaris portaven la figura d'un Crist.

L'endemà es va complir el prec en caure abundant pluja en l'horta alacantina, per la qual cosa el dia 17, en agraïment, va ser tret a processó la relíquia de la Santa Faç que guardava el rector i es diu que ja havia fet un miracle de manera privada a casa seua.

La processó va ser des del poble de Sant Joan fins al santuari de la Nostra Senyora dels Àngels. Després de travessar el barranquet de Lloixa, ja en el marge dret, va brollar una llàgrima de l'ull dret de la faç divina mentre que un dels frares menors que acompanyaven el rector portava la relíquia.

Este miracle es considera la fita fundacional del culte local. Va ser en aquell mateix lloc on està situat actualment el cambril de la Santa Faç.

Miracles de les tres Façs i de la gran creu

El 24 de març es va dur a terme una altra peregrinació (de l'església de Sant Joan d'Alacant fins al monestir de Santa Maria de Gràcia), sent fra Benito de València (el nom varia segons fonts: Francisco Benet, Francisco Bendicho o Francisco Villafranca) l'encarregat de portar la relíquia. Com el temple era massa xicotet per a acollir tant de devot, el frare es va pujar a un púlpit habilitat en la façana. Durant la predicació, un núvol negre va semblar absorbir el frare, que va arribar a levitar. En el cel van aparèixer dos façs divines similars a la de la relíquia alacantina i, a continuació, el núvol es va dividir en quatre i va començar a ploure abundantment. Este miracle venia a confirmar la pertinença de la relíquia alacantina a una família de Santes Façs que, segons la tradició, es consideren germanes: Roma, Jaén i Alacant, ja que en les tres va quedar plasmat el rostre de Jesucrist en tindre la tela tres plecs.

El miracle següent es va produir el 31 de març, durant una altra peregrinació que va finalitzar en l'ermita de La nostra Senyora dels Àngels. Al final de la predicació, el mateix frare (Benet, Bendicho o Villafranca) va alçar la relíquia per a beneir els presents, apareixent llavors en el cel una gran creu que tenia els colors de l'arc de Sant Martí.

Molts altres miracles han sigut atribuïts posteriorment a la Santa Faç d'Alacant.

Desenvolupament i consolidació del culte

El papa Innocenci VIII va atorgar butla d'indulgències en 1490 per al culte de la Santa Faç alacantina.

Ferran II d'Aragó, a Tortosa estant, va aprovar el 29 de gener de 1496 la constitució de la confraria de Santa Verònica de Sant Joan d'Alacant.

Com la relíquia era coneguda originàriament com a Santa Verònica, el monestir construït en el mateix lloc on es va produir el miracle de la llàgrima va ser batejat amb este nom. La custòdia de la relíquia va ser encomanada a l'Orde dels Jerònims, però estos frares van renunciar prompte, per la qual cosa el Consell municipal alacantí va encarregar esta tasca, en 1518, a les religioses de l'Orde de Santa Clara, que tenien el seu convent a Gandia. La ciutat es va reservar el Patronat perpetu sobre el santuari.

El 17 de març de 1525, el pontífex Climent VII va aprovar el primer res propi per a la celebració de la Santa Faç. Este primitiu res en llatí (el text del qual s'atribuïx a fra Miquel Mateu, custodi de la província franciscana de València, que va acompanyar les monges clarisses de Gandia) va ser abolit (per heterodox i perquè la relíquia no tenia autenticació) per un res breu firmat per Urbà VII el 20 de desembre de 1631 i reinstaurat com a nou res l'11 de

maig de 1794. Durant aquell interval de 163 anys, l'ofici va continuar no obstant això celebrant-se amb l'antic ritu.

La processó era coneguda originalment com *processó general* o *ordenada processó*. Va ser a partir del segle XVI quan va aparèixer l'expressió *processó pelegrina*. Posteriorment es va denominar *romeria*, nom que es va popularitzar durant la segona mitat del segle XX.

En 1636 es va decretar la realització de dos claus per a la custòdia de la relíquia. Una quedaria en poder del monestir i una altra del Consell municipal d'Alacant, que es reservaria la potestat de traure la relíquia en romeria.

En 1688, el capítol municipal d'Alacant va sol·licitar l'obertura d'un procés en la Sagrada Congregació de Ritus d'Orihuela i de Roma perquè es verificara la relíquia com a autèntica, per considerar-se que era la Santa Faç de Jerusalem. Tant este intent, com un altre promogut en 1694, no aconseguiren que la relíquia alacantina fora reconeguda com l'autèntica del Rostre de Jerusalem. No va ser fins a un segle després, en 1794, quan finalment es va autoritzar al fet que la relíquia tinguera un culte especial, però com una còpia de la de Roma.

Durant el segle XVIII el nom de la relíquia, el seu santuari i el caseriu alçat al seu voltant van passar a denominar-se de la Santa Faç, i es relegava la santa a un segon pla. Estava en el terme municipal d'Alacant, però dins dels límits territorials de la parròquia de Sant Joan Baptista, de Sant Joan d'Alacant, la qual cosa va generar freqüents conflictes de jurisdicció entre esta parròquia i les dos més antigues que hi havia a la ciutat d'Alacant: Santa Maria i Sant Nicolàs.

Entre 1748 i 1766 va ser restaurat el monestir-santuari, que es trobava en estat ruïnós. L'únic element supervivent de l'absis poligonal de l'església pertanyent a la reforma que les clarisses van realitzar entre 1557 i 1589 sobre l'antic monestir jerònim va ser el cambril on es guardava la relíquia.

La romeria va deixar de celebrar-se durant la Guerra Civil (1936-1939), sent reinstaurada la festivitat el 20 d'abril de 1939, amb la celebració d'una missa. Es va constituir el Patronat de la Santíssima Faç per a coordinar la restauració del santuari i la relíquia va tornar a ell en 1942, i s'ha celebrat de nou la peregrinació el 16 d'abril d'enguany.

Canvis de data

Com el 17 de març coincidia en temps litúrgic amb la quaresma, en el tercer sínode diocesà celebrat en 1663, es va decretar que la festivitat de la Santa Faç d'Alacant canviara de data, i es va retardar fins a onze dies després del Diumenge de Pasqua, o el que és el mateix, el dijous després del Diumenge de Resurrecció. Però els habitants d'Alacant, començant per les autoritats civils, es van negar a verificar este canvi. Fins que, en 1751, en temps del bisbe Juan Elías Gómez de Terán, es va obligar a complir amb allò decretat a partir de l'any següent.

Entre els anys 1811 i 1813, en plena Guerra de la Independència, va tornar a realitzar-se la romeria de la Santa Faç el 17 de març, però després va continuar celebrant-se el dia decretat, fins a l'actualitat.

Característiques especials

La romeria de la Santa Faç es diferencia d'altres processons rituals perquè la peregrinació és més rellevant que l'ostentació; és més important *acompanyar* a la relíquia massivament que exhibir-la.

La doble clau de custòdia i el control civicoreligiós és un tret propi d'este esdeveniment, com ho és també la seua pronunciada civilitat i mestissatge urbanorural.

Cronologia Santa Faç

- **1489 (17 de març). Miracle de la Llàgrima (relat fundacional).** En el marc d'una rogació vinculada a la sequera, la tradició situa la llàgrima en el mateix lloc on hui s'alça el monestir, al costat del barranquet de Lloixa.
- **1490. Indulgències (consolidació devocional).** S'assenyalen indulgències pontifícies primerenques (atribuïdes a Innocenci VIII) com a factor d'arrelament i legitimació del culte local.
- **1496 (29 de gener). Confraria i primera documentació.** Ferran II aprova la constitució de la confraria; en la documentació antiga apareixen les primeres referències precises a la processó i a la festivitat ja existent, així com a la *llàgrima* i a l'existència d'acte *públic* per a deixar constància del prodigi.
- **Inicis del segle XVI. Fundació del monestir i organització de la custòdia.** Es decidix erigir un monestir per a custodiar la relíquia; la custòdia passa per un episodi jerònim de caràcter fugaç i s'encamina després a l'arribada de les clarisses des de Gandia, després de l'oferiment del Consell.
- **1518. Patronatge municipal i consolidació institucional del culte.** Es fixa el paper predominant de la ciutat com a patrona del monestir i es reforça la dimensió civicoreligiosa de la tradició.
- **1525. Aprovació pontifícia de l'ofici/pregària.** La tradició litúrgica pròpia (ofici particular, de forta originalitat local) obté forma oficial; s'esmenta l'aprovació per Climent VII (*viva vocis oráculo*), com a fita decisiva en la institucionalització religiosa de la celebració.
- **1526. Romeria (testimoniatge primerenc del terme).** Es consigna l'aparició de la paraula *romeria* en una clàusula testamentària de Juan Sebastián Elcano («anar en romeria a la Santa Verònica d'Alacant...»).
- **1631. Ruptura litúrgica general (Urbà VIII) i persistències locals.** La prohibició de gran part d'oficis anteriors afecta l'ofici propi; així i tot, la tradició alacantina manté durant un temps la seua celebració litúrgica específica (amb lectures i himnes referits a miracles i al Rostre), encara que amb progressiva pèrdua d'oficialitat.
- **1636. Decret de claus (protocol·lització de la custòdia).** Fra Juan Insa disposa la realització de claus i fixa un principi crucial: la ciutat participa en la custòdia i en l'eixida ritual («quan siga necessari traure-la»), i queda institucionalitzat el protagonisme municipal en l'extracció i restitució de la relíquia.

- **1640–1659. Cròniques i transmissió de l'ofici antic.** La crònica del degà Bendicho (acabada en 1640) i el treball de Juan Tamayo de Salazar (1659) s'assenyalen com a vies d'accés a la memòria litúrgica i al relat històric del culte.
- **1663. III Sínode diocesà: decret de trasllat de data (no executat).** S'ordena traslladar la festivitat del 17 de març al dijous després de la *Dominica in albis* per a evitar la Quaresma i la *desertització* de les esglésies de la ciutat en dia quaresmal; el decret no es complix immediatament.
- **1669. Estatuts municipals (Carles II) i reforç normatiu.** Els estatuts de govern de la ciutat inclouen clàusules sobre obertura del sagrari i protocol, que reforcen l'enquadrament jurídic del paper municipal en la custòdia.
- **1752. Execució efectiva del trasllat de data.** El bisbe Juan Elías Gómez de Terán ordena complir allò decretat en 1663; des de llavors la festivitat passa al segon dijous de Pasqua (en 1752, dijous 13 d'abril), i el capítol municipal adopta acords per a condicionar camins pels quals transitarà la «processó pelegrina».
- **1811–1813. Parèntesi: retorn al 17 de març.** En el context de la Guerra de la Independència, la Pelegrina torna temporalment a la seua data originària.
- **1889 (memòria del IV Centenari) i 1902 (testimoniatge literari).** Es destaca el valor testimonial de relats com el d'Eduardo García Marcili (*Cap d'estopa*, 1902) per a captar la romeria com a conjunció de fervor, cultura popular, música i «bullà» (sense reduir-la al fet religiós).
- **1947. Incorporació del Viacrucis al recorregut.** Per iniciativa d'Acció Catòlica s'inclouen catorze estacions; en els anys 80 es reconstruïx per desaparició i mala conservació de creus, i s'hi incorpora pedra i ceràmica.
- **1974. Missa solemne en la plaça (resposta a la massificació).** Des d'eixe any, per l'increment de participació, la missa principal se celebra a l'aire lliure en la plaça Luis Foglietti.
- **1989. Monument del V Centenari.** S'instal·la el Monument a la Santa Faç (Arcadi Blasco) en l'entrada del caseriu.
- **2014. Pelegrina escolar.** S'inicia com a mecanisme contemporani de transmissió i educació patrimonial.
- **2020. Suspensió per crisi sanitària.** La suspensió contemporània per covid-19 es registra com a excepció significativa en una pràctica de continuïtat anual.
- **2024 (31 de juliol). Incoació BIC immaterial.** Es publica la incoació de l'expedient per a declarar BIC immaterial la Romeria de la Santa Faç d'Alacant, amb descripció i mesures de salvaguarda.

BIBLIOGRAFIA

Normativa i documentació administrativa

-Espanya. *Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español. Boletín Oficial del Estado*, n.º 155 (29 de junio de 1985). <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1985-12534>. Consultado el 16 de diciembre de 2025.

-Espanya. *Ley 10/2015, de 26 de mayo, para la salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial. Boletín Oficial del Estado*, n.º 126 (27 de mayo de 2015). <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2015-5794>. Consultado el 16 de diciembre de 2025.

-Espanya. *Real Decreto 111/1986, de 10 de enero, de desarrollo parcial de la Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español. Boletín Oficial del Estado* (1986). <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1986-2277>. Consultado el 16 de diciembre de 2025.

-Espanya. *Ley Orgánica 5/1982, de 1 de julio, de Estatuto de Autonomía de la Comunidad Valenciana. Boletín Oficial del Estado*, n.º 164 (10 de julio de 1982). <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1982-17235>. Consultado el 16 de diciembre de 2025.

-Espanya. "Instrumento de ratificación de la Convención para la salvaguardia del Patrimonio cultural inmaterial, hecho en París el 3 de noviembre de 2003. *Boletín Oficial del Estado*, n.º 31 (5 de febrero de 2007): 5242-5248. <https://www.boe.es/boe/dias/2007/02/05/pdfs/A05242-05248.pdf>. Consultado el 16 de diciembre de 2025.

-[Resolución del Pleno Municipal del Ayuntamiento de Alicante de 9 de abril de 2002](#) Ámbito 6. Socio Cultural. 1.14. solicitud de incoación de expediente de declaración como bien de interés cultural (BIC) la romería de la santa faz ("peregrina"). <https://w3.alicante.es/ayuntamiento/plenos/descargadocumento.php?tipo=2&fecha=09%2F04%2F2002&sesion=1#:~:text=En%20la%20Muy%20Ilustre%2C%20Siempre%20Fiel%20y,Itmo.%20se%20don%20Luis%20D%20Alper%20Alcalde%2D>. Consultado el 20 de diciembre de 2025.

-Generalitat Valenciana. *Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano. DOGV* n.º 3267 (18 de junio de 1998); *BOE* n.º 174 (22 de julio de 1998). <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1998-17524>. Consultado el 16 de diciembre de 2025.

-Generalitat Valenciana. *Decreto 62/2011, de 20 de mayo, del Consell, por el que se regula el procedimiento de declaración y el régimen de protección de los bienes de relevancia local. DOGV* n.º 6529 (26 de mayo de 2011). <https://cultura.gva.es/documents/161868724/163466641/decreto%2B62-2011.pdf>. Consultado el 16 de diciembre de 2025.

-Generalitat Valenciana. "Resolución de 28 de junio de 2024, por la cual se incoa el expediente para declarar bien de interés cultural inmaterial la Romería de la Santa Faz de Alicante. *Diari*

Oficial de la Generalitat Valenciana (2024), signatura 2024/7769.
<https://dogv.gva.es/es/resultat-dogv?signatura=2024%2F7769>. Consultado el 16 de diciembre de 2025.

Fonts primàries i edició de cròniques

- Bendicho, Vicente. *Chronica de la muy ilustre, noble y leal ciudad de Alicante* (Alicante, 1640). Edición facsímil al cuidado de M.ª Luisa Cabanes, con introducción de Cayetano Mas. Alicante: Ayuntamiento de Alicante, 1991.
- Fabiani, Joseph. *Disertación histórico-dogmática sobre la identidad y circunstancias de la Santa Faz de Alicante, y del monasterio de religiosas en que se venera*. Alicante: Imprenta Municipal, 1763.
- Ponce de León, Basilio. *Reflexiones a favor de la disertación del P. Joseph Fabiani...* Murcia: s. n., 1764.

Estudis i bibliografia secundària (històrica, artística, antropològica)

- Barceló-Orgilés, Joan. «Una propuesta de relectura de las pinturas del camarín de la Santa Faz de Alicante.» *Eviterna: Revista Chileno-Española Académica Científica de Humanidades, Arte y Cultura* 7 (marzo de 2020): 37–48. doi:10.33068/eei.v7i0.1035.
- Biosca i Bas, Antoni. «L'antic ofici alacantí de Santa Faç.» *La Rella. Anuari de l'Institut d'Estudis Comarcals del Baix Vinalopó* 27 (2014): 11–29.
- Cutillas Bernal, Enrique. *El monasterio de la Santa Faz: religiosidad popular y vida cotidiana (1489–1804)*. Alicante: Ayuntamiento de Alicante; Instituto Alicantino de Cultura "Juan Gil-Albert", 1998.
- Cutillas Bernal, Enrique. *La Santa Faz (1800–1900): del sentir popular a la posesión de las élites*. Alicante: Instituto Alicantino de Cultura "Juan Gil-Albert", 2001.
- Esplá Rizo, Rafael. *La Santísima Faz de Nuestro Señor Jesucristo*. Alicante: s. n., 1919.
- Esplá Rizo, Rafael. *La Santísima Faz de Nuestro Señor Jesucristo*. Alicante: Ayuntamiento de Alicante, 1969.
- Hernández Guardiola, Lorenzo. *El camarín de la Santa Faz de Alicante*. Alicante: Ayuntamiento de Alicante, 1988.
- Huerta Esteve, María José, y Ana Melis Maynar. «Devoción, tradición y vida cotidiana.» En *Santa Faz. V Centenario*, 55–65. Alicante: Ayuntamiento de Alicante; Comisión del V Centenario de la Santa Faz, 1989.
- Llorca O'Connor, Eleuterio. «Los caballeros custodios. Terratenientes de la Huerta.» En *Santa Faz. Crónica de cinco siglos, 1489–1989. V Centenario*, 61–74. Alicante: Ayuntamiento de Alicante, 1989.
- Martínez López, Manuel. *El monasterio de la Santa Verónica de Alicante*. Alicante: Editorial Club Universitario, 2003.
- Morales Sanes, Raúl. «Aportaciones a un estudio crítico sobre la historia de la Santa Faz de Alicante.» *Archivo Ibero-Americano* 75, n.º 280 (2015): 327–358.

Informes tècnics, documents de treball i annexos (no publicats)

- Payá Sellés, Jorge. *Ficha Santa Faz* (informe técnico inédito). Sant Joan d'Alacant, 18 de abril de 2024.
- Payá Sellés, Jorge. *[Apuntes sobre Semana Santa y Santa Faz en Sant Joan d'Alacant]*. Sant Joan d'Alacant, 2024.
- Ficha Santa Faz (septiembre 2025)*. Documento técnico (inédito), 2025.
- Generalitat Valenciana. *[Documento administrativo de incoación: Romería de la Santa Faz]*. PDF (20 pp.), 2024.

Recursos digitals i audiovisuals

- À Punt. *Santa Faz, patrimonio de Alicante*. Producción: Prime TV Alacantina SL, para la Generalitat Valenciana. Emitido el 11 de abril de 2024. https://www.apuntmedia.es/documentals/santa-faz-patrimonio-alicante_134_1697145.html. Consultado el 16 de diciembre de 2025.
- À Punt (Sala de premsa). «À Punt emet demà el documental 'Santa Faz. Patrimonio Alicante'...» (10 de abril de 2024). https://www.apuntmedia.es/sala-de-premsa/notes-de-premsa/a-punt-emet-dema-documental-santa-faz-patrimonio-alicante-commemoracio-cinquanta-anys-missa-l-exterior-monestir_1_1696994.html. Consultado el 16 de diciembre de 2025.
- Rodes Sala, Domingo (dir.). *La historia jamás contada: Santa Faz – La Peregrina*. Alicante: Galdare Levante; Jaime Films; Visualsonora; Mediterránea de Audición; Easy Tax, 2009. Película-documental.
- Club Información (Diario Información). «La historia jamás contada: Santa Faz – La Peregrina» (20 de abril de 2009). <https://club.diarioinformacion.com/eventos/la-historia-jamas-contadasanta-faz-la-peregrina/>. Consultado el 16 de diciembre de 2025.

ANNEX II

II·lustracions

Imatge Santa Faç d'Alacant

Cambril de la Santa Faç

Eixida des de la Catedral de Sant Nicolás.

Recorregut de la Romeria.

Cerimònia de la missa en la façana del Monestir de la Santa Faç.

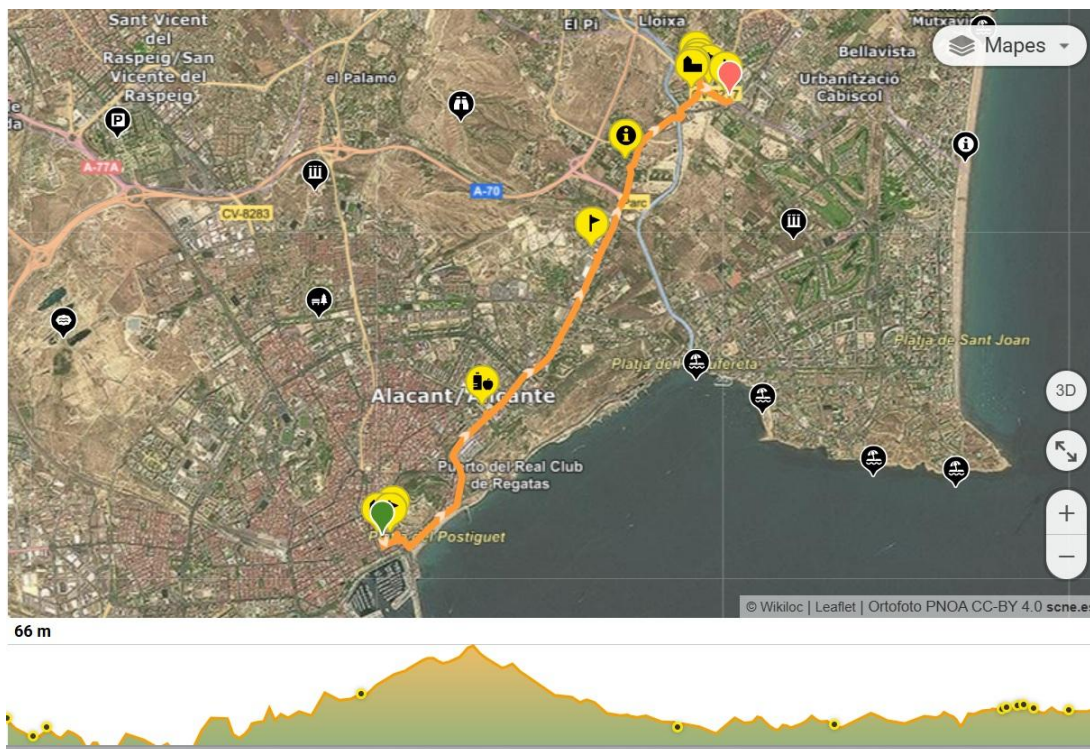
Vista aèria de la concentració en el Santuari de la Santa Faç i carrers adjacents.

Indumentària del pelegrí

Dolçaina i tabal desfilant amb els gegants Nicolauet i Remeiet

Itinerari de la Romeria (La Pelegrina) de la Santa Faç.